УДК 316.654:351.743

Багмет М. О., Шатун В. Т.

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ НА ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Метою статті є з'ясування сутності національної безпеки України, дослідження концепту громадської думки і її впливу на визначення шляхів забезпечення національної безпеки України.

Ключові слова: *влада, громадська думка, громадяни, загрози, національна безпека, опитування, проблеми, суспільна свідомість, суспільство.*

Целью статьи является выявление сущности национальной безопасности Украины, исследование концепта общественного мнения и его влияния на определение путей обеспечения национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: *власть, общественное мнение, граждане, угрозы, национальная безопасность, опрос, проблемы, общественное сознание, общество.*

The aim of the article is clearing up of the main point of national safe of Ukraine, exploring of concept of public opinion and its influence on the determination of the ways of the securing of national safe of Ukraine.

Key words: *power, public opinion, citizens, threats, national safe, questioning, problems, public consciousness, society.*

Концептуальні засади національної безпеки України викладені в Законі України «Про основи національної безпеки України» [19], в указах Президента України «Про воєнну доктрину України» [17], «Стратегія національної безпеки України» [24] та інших нормативно-правових актах, а також у міжнародних договорах України.

В Указі Президента України «Стратегія національної безпеки України» визначені стратегічні цілі, пріоритети та завдання політики національної безпеки:

– досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного додержання конституційних гарантій прав і свобод людини та громадянина;

– підвищення ефективності системи державного управління та місцевого самоврядування;

– забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки шляхом структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

– забезпечення енергетичної безпеки країни, насамперед, шляхом докорінного підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів;

– досягнення високих соціальних стандартів і вирішення на цій основі нагальних демографічних проблем;

– створення безпечних умов життєдіяльності населення;

– реформування інститутів сектора безпеки – Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів;

– становлення в Україні системи судового устрою та судочинства, яка функціонуватиме на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантуватиме право особи на справедливий суд;

– розвиток системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави;

– забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави [24].

У Законі «Про основи національної безпеки України» викладені основні визначення складових національної безпеки:

– національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам;

– національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких

гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток;

– загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [19].

Таким чином, поняття «національна безпека» визначає стан захищеності життєво важливих цінностей та інтересів як суспільства в цілому, так і окремих його громадян. Тому визначальним чинником, що впливає на формування державної політики в цій сфері, є загрози її національним інтересам. Причому як воєнного, так і невоєнного характеру.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність формування адекватної, ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою, спроможної забезпечити поступ суспільства і держави на шляху до спільноти розвинутих демократичних країн.

Безпека завжди відносна і має динамічний характер. У кожний конкретний відрізок часу стан захищеності може мати різний рівень, що визначається гостротою внутрішніх та зовнішніх загроз і характером реагування на них управлінського апарату відкритої соціальної системи.

Відповідно до визначення поняття «безпека» термін «національна безпека» включає в себе як рівноправні складові терміни «державна безпека», «суспільна безпека» та «безпека особистості». Цілком очевидно, що національна безпека – це надзвичайно складна багаторівнева функціональна система, в якій безперервно відбуваються процеси взаємодії та протиборства життєво важливих інтересів держави, суспільства та особистості із загрозами цим інтересам – як внутрішніми, так і зовнішніми. Як цільова функція цієї системи виступає міра захищеності цих інтересів від загроз. У центрі системи національної безпеки, так само як і її окремих видів, перебувають життєво важливі інтереси держави, суспільства та особистості, сукупність яких і становить національні інтереси.

Особливістю реалій України є несформованість і недостатня визначеність системи цінностей та інтересів суспільства, наявність низки протиріч між інтересами різних соціальних спільнот і професійних груп, що спричиняє політичну та соціальну нестабільність. Внаслідок несформованості консенсусу в суспільстві щодо національних цілей, інтересів і цінностей відсутня належна конструктивність у забезпеченні національної та інформаційної безпеки країни як «стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [19].

Нині в різноманітному спектрі джерел загроз національній безпеці України поряд із зовнішніми стають і внутрішні, спричинювані діями правлячих еліт. Від некомпетентної, помилкової або зловмисної політики виникають часом серйозні загрози життєво важливим інтересам суспільства та особистості, а в кінцевому підсумку – і самій державі.

Серед внутрішніх загроз національній безпеці, що викликають особливу тривогу, можна виокремити кілька груп. Це загрози, які:

– спричинені владними елітами в результаті здійснених ними помилок;

– викликані усвідомленими діями влади з метою створення авторитарних та інших режимів, що не відповідають інтересам суспільства та особистості;

– є результатом дій державних еліт в інтересах певних кіл інших країн;

– пов'язані із закритістю влади, відчуженням її від народу;

– викликані зрощуванням держапарату з представниками кримінальної та організованої злочинності, проникненням лідерів і «авторитетів» злочинного світу в політику та владні структури;

– спричинені розривом між конституційними демократичними принципами та реальною політикою владних структур;

– виникають внаслідок діяльності окремих політичних партій та рухів, їхніх лідерів і ведуть до підриву стабільності суспільства й державного ладу [22].

З'ясування сутності терміна «громадська думка», місця і ролі означеного соціально-політичного феномена як соціально-політичного інституту суспільства у життєдіяльності держави та визначенні проблем і шляхів забезпечення належного рівня національної безпеки потребує відповідного історичного екскурсу. Ще в XIX столітті американець Дж. Ловелл зазначав, що тиск громадської думки подібний до атмосферного. Його не бачиш, та все ж він тисне з силою шістнадцять фунтів на один квадратний дюйм. У соціологічних словниках громадська думка визначається як «стан масової свідомості, який виражає приховане чи явне ставлення різних соціальних груп до проблем, подій і фактів дійсності» [8, с. 107].

Щодо різноманітних трактувань понять «думка» чи «громадський». З одного боку, іменник «думка» розглядається як результат міркування, продукт мислення (що відповідає поняттям «судження», «міркування»). З цього випливає, що «думка» є знанням в якійсь галузі, продуктом розмірковувань, а також наслідком твердої індивідуальної позиції (в цьому розумінні вона тотожна «оцінці», «погляду», «переконанню»), відтак може розглядатись як усвідомлена мисленнєва дія «відображення об'єктивної дійсності в поняттях, судженнях, висновках» [11, с. 862], або навпаки, невизначений і суб'єктивний індивідуальний погляд (система переконань – «враження», «почуття», «уявлення») [11, с. 863].

Французький соціолог П. Бурдьє вважає, що велику кількість точок зору, кожна з яких є особливою, практично неможливо звести до спільного знаменника і називати «громадською думкою». Тому, зазначає він, громадської думки

як консолідованої позиції суспільства взагалі бути не може [2, с. 77].

Німецький філософ та соціолог Ю. Габермас розглядає громадську думку як сукупність позицій освічених людей – власників, а також позиції людей, групова думка яких претендує на загальну значущість власної політичної декларації [3, с. 283].

Природа громадської думки як соціально-політичного явища трактується німецьким мислителем Г. В. Ф. Гегелем як загальна воля, що є ні чим іншим, як «формальною суб'єктивною свободою, яку становлять окремі індивіди як такі, що мають і виражають власну думку, позиції з приводу всезагальних справ і подають рекомендації стосовно них» [4, с. 336].

Г. Гегель також намагався проаналізувати моральні основи громадської думки, він бачив у ній не лише забобони та необґрунтовані, беззмістовні оцінкові судження, але й істину. Г. Гегель вважав, що громадська думка в усі часи була великою силою, позаяк її суб'єктом є народ, а не монарх.

Поняття «громадська думка» може також розглядатися не як індивідуальний, а як колективний продукт, і в цьому випадку виражати як раціональну, усвідомлену, а, значить, інтелектуально опрацьовану позицію, так і сукупність спонтанних колективних установок чи уявлень, притаманних певній групі. Неоднозначним є й змістове навантаження прикметника «громадський», яке може означати усе те, що стосується суспільства, пов'язане з народом, узятим у сукупності (йдеться про «громаду»). Крім того, воно протиставляється поняттю «індивідуальне» і означає те, що належить усій громаді («колективний», «загальний», «спільний»), відкрите широкому загалу («публічний»), або ж те, що належить державі і становить загальнонаціональний інтерес [23, с. 144].

Слід зауважити, що далеко не всі явища та процеси, що відбуваються в навколишньому середовищі, мають відображення в громадській свідомості, а відтак формують громадську думку. Тому основним критерієм для визначення об'єкта громадської думки виступають громадські інтереси. Іншим, не менш важливим, критерієм є актуальність та дискусійність, які породжують ланцюгову реакцію під назвою «обмін думками». Інколи дослідники виокремлюють ще й компетентність та поінформованість як критерій появи об'єктів громадської думки. Але компетентність радше виступає не як обов'язкова умова виникнення громадської думки, а як досягнення ними об'єктивності та зрілості. Історичний аспект тлумачення поняття «громадська думка» апелює до основної її характеристики – змінного (у часі), динамічного характеру, і в широкому розумінні це визначення можна сформулювати так: це соціальна колективна свідомість тієї чи іншої епохи в її сумарному вигляді, яке в той самий час поєднує в собі буденну свідомість (позиції, масові настрої, моду, актуальні проблеми та події, характерні для певної епохи та відображені в свідомості) та теоретичні знання (наукові досягнення, теорії, рівень освіти тощо) [23, с. 147].

Відтак аналізувати громадську думку (як певну сформовану або таку, що перебуває в процесі формування, позицію конкретної громади) слід з урахуванням певного елемента ситуативності, беручи до уваги усі можливі вихідні параметри та реальні фактори впливу. Крім того, варто мати на увазі, що громадська думка, навіть будучи суб'єктивним, неадекватним відображенням дійсності, відтворює її адекватною не по відношенню до об'єкта (реальної дійсності), а щодо суб'єктивності індивіда (тобто це та, нехай помилкова, позиція, яка, проте, вважається правильною для певної групи осіб, звідси її неадекватність відносна). Отже, громадська думка завжди, в усіх випадках так чи інакше відображає дійсність, адже за будь-якими позиціями групи є реальні причини, події чи соціальні відносини [23, с. 147].

Проте в середовищі вчених, політичних і державних діячів тривають дискусії про місце громадської думки в суспільно-політичних процесах. Думки часто полярні. Дехто зводить громадську думку в ранг «п'ятої влади», а дехто схильний повністю заперечувати її позитивну роль [7, с. 101].

Х. Ортега-і-Гассет уважав, що міцною буде лише та влада, котра спирається на підтримку громадської думки. «Так було завжди: і десять тисяч років тому, і в наші дні; причому це справедливо для всіх – як для англійців, так і для племені батонудів. У всі часи суспільством можна було правити тільки спираючись на громадську думку» [12]. Американський мислитель С. Адамс присвятив себе справі організації мас для встановлення контролю над державною владою. Він категорично протестував проти думки «буцімто не слід брати до уваги судження людей з вулиці». Послідовний демократ А. Лінкольн уважав, що всьому, що підтримує громадська думка, гарантовано успіх. З іншого боку, відомі висловлювання визначних державних діячів, які скептично ставилися до громадської думки. О. Гамільтон уважав, що за ситуації, коли інтереси народу розходяться з його бажаннями, для осіб, призначених самим народом охоронцями їх інтересів, завдання полягає в протидії тимчасовим оманам, аби дати народові час і можливість для спокійних розмислів. Дж. Медісон прямо стверджував, що будь-яке звернення до народу може свідчити, що в державі не все гаразд. А Дж. Адамс, шостий президент США, будучи відвертим противником демократії в будь-яких її проявах, підкреслював, що народні маси не можуть ні судити, ні діяти, ні висловлювати свою волю як політичне ціле [7, с. 102].

Громадську думку розуміють як соціальний (або соціально-політичний) інститут, що стійко й ефективно бере участь у здійсненні влади, один з визнаних, узаконених механізмів процесу прийняття рішень на всіх рівнях життя суспільства. Іншими словами, громадська думка – це форма вираження

політичної волі, свідомості мас, що реально «тисне» на органи управління (у тому числі й на виборах, референдумах) і, поряд з іншими соціально-політичними інститутами, бере участь у політичному процесі [16, с. 11].

Так, відома німецька дослідниця Э. Ноэль-Нойман характеризує громадську думку:

– як раціональність: вона відіграє роль інструмента в процесі формування й прийняття рішень в умовах демократії;

– як соціальний контроль, роль якого полягає в сприянні соціальній інтеграції й у забезпеченні достатнього рівня згоди, на яку можуть опиратися дії й рішення.

Проблема громадської думки як соціально-політичного інституту суспільства, незважаючи на її першочерговість і важливість, у соціології громадської думки недостатньо розроблена. Найбільше аргументовано аналізує її український соціолог В. Л. Оссовський. Зміст громадської думки як соціального інституту він розглядає як соціальне ставлення, виражене у формі оцінного судження, між соціальними суб'єктами й суб'єктом влади із приводу змісту й способів розв'язання певних суспільних проблем [13, с. 53].

Громадська думка виникає на базі певних соціальних проблем, вона виступає як оцінне судження різних суб'єктів громадської думки (груп людей) із приводу змісту й способів розв'язання тієї або іншої соціальної проблеми. З іншого боку, в суспільстві є суб'єкти влади, що володіють «мандатом» на розв'язання даної проблеми, причому вирішення різними способами. При цьому специфіка взаємин між суб'єктами громадської думки й суб'єктами влади може бути найрізноманітнішою, аж до повного збігу їхніх поглядів на способи розв'язання проблем. Громадська думка як соціальний інститут і «регулює» ці відносини, визначає їхній тип, інтенсивність і т. п. [16, с. 15–17].

У демократичних країнах громадська думка має величезну реальну силу. Так, у США прийнято вважати, що, крім трьох офіційних гілок влади (законодавча, виконавча, судова), існують ще дві: влада ЗМІ й влада громадської думки. Природно, це метафора, публіцистичний образ, але... влада громадської думки в США – це дійсно один з найважливіших механізмів політичної влади, зважати на який змушені всі.

Інститут громадської думки покликаний регулювати відносини між суб'єктами громадської думки (населенням, його різними групами) та суб'єктами влади щодо способів і змісту рішень, що приймаються з важливих проблем (зокрема й політичних). Цей інститут у розвинених демократичних країнах називають п'ятою владою (слідом за трьома основними: законодавчою, виконавчою, судовою, а також владою ЗМІ).

Думки – це завжди оцінні судження. Іншими словами, висловити думку – це значить так чи інакше оцінити що-небудь або кого-небудь. Думка – це обумовлене дією сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів оцінне судження, що виражає ставлення суб'єкта до певного, конкретного й у той же час дискусійного за своїм характером, сутністю об'єкта дійсності, що зачіпає потреби й інтереси суб'єкта [16, с. 30–31]. Громадська думка – це стан масової свідомості, що містить у собі сховане або явне, досить стійке й компетентне оцінне ставлення різних соціальних спільнот до проблем, подій і фактів дійсності. Особливості громадської думки як соціального феномену і як сукупного судження (оцінки):

– це певний стан масової свідомості;

– вона містить саме (і тільки) оцінку проблем, подій і фактів дійсності;

– оцінка ця досить стійка, тобто сформувалася протягом якогось часу, під впливом яких-небудь фактів;

– громадською думкою можуть вважатися лише досить компетентні судження громадськості, тому аж ніяк не по всіх проблемах у суспільстві формується й функціонує громадська думка;

– ця оцінка включає як приховану, так і явну форми: у визначених ситуаціях громадська думка існує незалежно від того, вивчається вона чи ні, проводяться опитування чи ні;

– громадська думка – це думка саме «різних соціальних спільнот», не класів або націй, а груп, що утворяться в певних ситуаціях, які відрізняються подібними стійкими оцінками тих або інших подій і фактів дійсності [16, с. 38–39].

Говорячи про достовірність чи недостовірність інформації, що її надає громадська думка владним органам, слід мати на увазі, що з проблемою її адекватності тісно пов'язана проблема інформованості населення з певного питання. Проблема інформованості значно ширша за проблему гласності. Можливе таке становище, коли, попри відкритість роботи управлінських органів, громадяни мало ознайомлені з нею. Тому важливо, щоб з ініціативи державних органів поширювалася інформація про їхню діяльність та політичні проблеми, які вирішуватимуться владними структурами. Щоб громадяни могли сформувати і висловити власну компетентну думку відносно певної проблеми, вони повинні бути детально поінформовані як про саму проблему, так і про багатоманітність варіантів її вирішення, а також можливі наслідки прийняття того чи іншого варіанта [7, с. 105].

Іншими словами, аж ніяк не обов'язково з кожної проблеми проводити опитування, референдуми, всенародні обговорення. Так само абсолютно не треба з кожної проблеми враховувати думку всього народу. Потрібно лише знайти такі механізми взаємооцінки і взаємовпливу громадської думки – з одного боку, й влади – з іншого, через використання яких найскладніші соціально-політичні, економічні й інші проблеми будуть вирішуватися демократично й ефективно. Подібні механізми можуть не збігатися в суспільствах різного типу, створюватися протягом століть.

Не беруться до уваги у нас слова Сократа про те, що «думка мудрих істинніша за думку більшості», твердження Гегеля, який говорив, що в

громадській думці міститься все помилкове й істинне, а виявити в ній істинне – справа великої особистості. Нарешті, слова відомого іспанського соціолога Х. Ортеги-і-Гассета, який стверджував, що більшість людей взагалі не мають жодних думок, їм їх доводиться вселяти подібно тому, як силоміць, під тиском вводиться в машини мастило. Доцільніше, як це робиться в усьому цивілізованому світі, віддавати розв'язання таких проблем у руки фахівців. Тут демократією відпрацьовано різні форми врахування в процесі обговорення складних політичних проблем: різні громадські форуми, проведення експертних опитувань, наукові конференції тощо [15].

Розглянувши різноманітні, навіть протилежні, підходи щодо місця і ролі громадської думки в політичному житті, можна зробити такі висновки:

– громадська думка є певним показником розвитку демократичності суспільства. Чим більше влада співпрацює з народом, тим вона демократичніша;

– сучасні демократичні держави за допомогою певних правил регулюють і спрямовують у потрібне русло участь громадської думки в політичних процесах;

– невикористання владою громадської думки може призвести до послаблення престижу органів політичного управління, відчуження народу від державних справ, що, у свою чергу, веде до породження соціальної напруги, розгортання політичних конфліктів та зростання деструктивної активності мас;

– громадська думка, при належній освіченості, інформованості мас з певного політичного питання, може виступати як компетентний і повноцінний партнер управлінських органів. З іншого боку, систематизація, облік та аналіз вже існуючої громадської думки може надати органам управління інформацію про потреби, інтереси, сподівання народу як на сьогодення, так і на майбутнє [7, с. 107–108].

Сам факт того, що громадська думка вже склалася, повинен служити важливим сигналом для управлінських органів. Вони повинні звернути пильну увагу на проблему, що стала об'єктом реакції широких верств населення, а разом з тим і замислитися, через які обставини ця реакція не відповідає реальному стану речей і що потрібно зробити для її якісного оновлення.

Відтак великої ваги набуває проведення через засоби масової інформації суспільних дискусій, диспутів для з'ясування різних точок зору, позицій з певного питання. Представники влади, опозиції, науковці розробляють декілька варіантів рішень, які потім використовує громадськість для вироблення своєї думки. Важливим моментом є також і те, що інформація досягає своєї мети тоді, коли суспільство має достатній рівень політичної грамотності, політичної культури. Коли ж громадяни не мають достатніх знань і не можуть використати одержану інформацію для вироблення власної точки зору, а потім висловити її, то інформація стає мертвим капіталом. Тому важливо, щоб влада створювала всі можливі умови для підвищення освітнього рівня своїх громадян [7, с. 105].

При аналізі проблеми «участі» громадської думки в соціальному управлінні мова повинна йти про його органічне, діюче включення в процеси вироблення, прийняття й реалізації управлінських рішень. Найбільше широко відомим методом, способом включення громадської думки в процес безпосереднього прийняття управлінських рішень є референдум. Але, по-перше, з усіх численних і постійно виникаючих проблем життя неможливо й недоцільно проводити референдуми. По-друге, й референдум, будучи зовні ідеальною формою втілення директивної функції громадської думки, не завжди гарантує її адекватність, оскільки можливе маніпулювання громадською думкою в процесі референдуму [16, с. 118–119].

Можна сперечатися з приводу правомірності широких узагальнень на підставі лише суб'єктивного сприйняття громадянами їх особистої безпеки, але водночас важко не погодитися, що думка громадян є найбільш об'єктивною оцінкою якості послуг, які надаються їм державою [9].

Очевидно, що роль громадської думки в системі політичних відносин визначається, в першу чергу, характером влади, політичного режиму. Якщо тоталітаризм прагне швидкого придушення або контролю над громадською думкою, то демократичне правління шукає в ньому підтримки. У демократичних країнах громадська думка володіє величезною реальною силою. У США прийнято вважати, що, окрім трьох офіційних гілок влади (законодавча, виконавча, судова), існують ще дві: влада масової інформації і влада громадської думки.

Загрози національній безпеці, як правило, мають комплексний характер, і, як свідчить світовий досвід, найбільші ризики цілісності та суверенітету держави виникають за наявності сукупності різноманітних проблем у сферах особистої, економічної, політичної, етнічної, екологічної безпеки. Очевидно, що оцінка рівня особистої безпеки чи національної безпеки країни громадянами може суттєво відрізнятися від офіційних чи незалежних експертних висновків. Водночас дані соціологічних опитувань повинні обов'язково враховуватися під час формування державної політики безпеки та її інформаційного супроводу.

Яскравим прикладом цього слугують історичні рішення української влади у 2002 році.

8 липня 2002 р. видано Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного Договору (НАТО)», текст якого не був розміщеним в Інтернеті і надрукованим ЗМІ. У рішенні РНБО зазначено, що «Україна розглядає НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки і підтримує процес її розширення», а також «виходить з того, що кінцевою метою її політики, спрямованої на

євроатлантичну інтеграцію, є вступ до цієї організації як основи загальноєвропейської структури безпеки» [21].

У відповідній Постанові ВР також зазначено, що євроатлантична інтеграція України є суттєвим фактором зміцнення її національної безпеки, покликаним сприяти розвитку демократичних інститутів, громадянського суспільства, захисту прав і свобод людини, і, таким чином, відповідає життєво важливим інтересам Українського народу [20].

Громадська думка у квітні 2002 р. щодо можливих шляхів забезпечення національної безпеки була такою:

– за вступ до НАТО висловились 15 % респондентів;
– за вступ у військовий союз із Росією і країнами СНД – 10 %;
– за позаблоковий, нейтральний статус держави – 28 %;
– вагалися з відповіддю 30 %;
– за вступ до НАТО разом з іншими країнами СНД – 10 %;
– непримиренне ставлення до НАТО – 7 % [14, с. 48].

Влада пояснювала існуючий стан громадської думки низьким рівнем інформованості населення, що відповідає дійсності. Були ухвалені дві державні програми інформування громадськості [5; 6]. У підсумку громадська думка щодо можливих шляхів забезпечення національної безпеки у березні 2010 р. виявилася такою:

– за вступ до НАТО висловились 14 % респондентів;
– за вступ у військовий союз із Росією і країнами СНД – 34 %;
– за позаблоковий, нейтральний статус держави – 31 %;
– вагалися з відповіддю 21 % [25, с. 65].

Показовими є оцінки громадянами внутрішніх і зовнішніх джерел загроз безпеці України. Половина (50,6 %) опитаних уважають, що головна загроза походить від української влади. Рівень такої загрози є значно вищим, ніж рівень зовнішніх загроз, які походять, на думку громадян, від НАТО (30,9 %), США (27,6 %), Росії (21,4 %). Ще один внутрішній фактор – протистояння між регіонами України – таїть у собі, на думку громадян, таку саму небезпеку для країни, як і міжнародний тероризм (35,6 % і 36,7 %, відповідно).

Лише 13 % опитаних уважають, що Україна «має стати членом НАТО», що на 3,2 % менше, ніж у 2006 р. На 8,2 % зросла частка прихильників приєднання до оборонного союзу за участі Росії і країн СНД [1].

Таким чином, бачення громадянами найкращої моделі забезпечення національної безпеки України суттєво відрізнялося від офіційної позиції держави.

Існують різноманітні ставлення до громадської думки, але сьогодні безперечним залишається одне: ніколи громадська думка не мала такої сили, як тепер. Численні факти доводять, що в демократичних країнах думка громадськості з тих чи інших питань істотно впливає на державну політику, законодавчі процеси, поведінку політичних партій, динаміку виборчих кампаній, прийняття рішень суб'єктами економічної діяльності, навіть на планування та проведення різноманітних культурних заходів. Інакше кажучи, громадська думка – це величезна динамічна сила.

Громадська думка залишається потужною силою сучасного суспільства. Але будь-яка організація, якщо вона сподівається підтримувати плідні зв'язки з різноманітними групами «своєї» внутрішньої та зовнішньої громадськості, повинна мати справу не з удаваною, а з реальною і точно визначеною громадською думкою.

Після багатьох років нехтування думкою громадськості в Україні, нарешті, почали рахуватися з нею. Більше того, зростає її роль як сили, спроможної впливати на політичний курс держави, формування законодавчого поля, визначення соціальної та економічної політики країни тощо. Не випадково Президент України В. Янукович (який і раніше не був прихильником євроатлантичної інтеграції України) 25 березня 2010 р. з приводу вступу до НАТО і систем колективної безпеки висловився так: «…очевидною є неефективність стратегії прискореного набуття членства в НАТО, тому що Україна де-факто є позаблоковою. …Сьогодні Україна не повинна робити вибір на користь однієї із систем колективної безпеки, що існують на континенті…» [10].

Логічним кроком української влади було прийняття Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», в якому зазначено: «2. Основними засадами зовнішньої політики є: …дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес» [18, ст. 11].

Отже, громадська думка – це спосіб прояву суспільної свідомості, вираженої в думках, рекомендаціях, вимогах. Громадська думка, як правило, є усвідомленням населенням соціально-економічних проблем життя, які необхідно вирішувати. Іноді вона виникає в результаті вислову думок щодо найгостріших соціальних або економічних проблем. Вона може підтримувати або засуджувати соціально-економічні заходи, що проводяться. Громадська думка може формуватися на основі життєвого досвіду, але може складатися під цілеспрямованою дією на населення різних організацій, установ, політичних партій.

Значення громадської думки визначається соціальною структурою держави, рівнем розвитку економіки, політичної і загальної культури населення. Громадська думка є ефективним інструментом проведення соціальної політики. При формуванні

громадської думки необхідно враховувати інтереси як суспільства в цілому, так і інтереси окремих класів, соціальних, демографічних груп, трудових колективів і окремих осіб. Громадська думка частіше всього – продукт колективної свідомості, проте не кожна колективна думка буває суспільною. Її вивчення виступає однією з найважливіших і складних задач соціальної статистики. Тут основне – виділення актуальних проблем, що мають важливе значення в житті народу або окремих соціальних груп. Громадська думка служить базою для вироблення рішень щодо значних соціальних та народногосподарських проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпека очима громадян: від національної до особистої [Текст] / Національна безпека і оборона. – 2009. – № 2 (104). – С. 47–48.
2. Бурдье П. Социология политики [Текст] / П. Бурдье. – М. : Sociologos, 1993. – 336 с.
3. Габермас Ю. Структурні перетворення в сфері відкритості [Текст] / Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 318 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або природне право та державознавство [Текст] / Г. В. Ф. Гегель. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.
5. Державна програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки [Текст] : Указ Президента України від 13.12.2003 р. № 1433/2003 // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 244 (25 грудня).
6. Державна цільова програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008-2011 роки [Текст] : Постанова КМУ від 28 травня 2008 р. № 502 // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 101 (4 червня).
7. Дмитренко О. Громадська думка: історія і сучасність [Текст] / О. Дмитренко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2 (5). – С. 101–108.
8. Енциклопедія політичної думки / за ред. Д. Міллера. – К. : Дух і Літера, 2000. – 472 с.
9. Мельник О. Реформа системи національної безпеки України: швидка трансформація чи повільні перетворення? [Електронний ресурс] / О. Мельник. – Режим доступу : http://www.uceps. org/ukr/ article.php? news_id=620
10. Нам потрібно напрацювати власну «українську ініціативу» щодо формування нової безпекової архітектури в Європі [Електронний ресурс] : Виступ Президента України В. Януковича на урочистостях з нагоди 18-ї річниці утворення Служби безпеки України 25 березня 2010 року. – Режим доступу : http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/news/ detail/ 36626.htm
11. Новий тлумачний словник української мови. – Т. I / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1998. – 912 с.
12. Ортега-и-Гассет Х. «Дегуманизация искусства» и другие работы. Эссе о литературе и искусстве : сборник [Текст] / пер. исп. ; сост. И. Тетерян, Н. Матяш; послесл. Н. Матяш. – М. : Радуга, 1991. – 639 с.
13. Оссовський В. Проблема інституціалізації громадської думки [Текст] / В. Оссовський // Політологічні читання. – 1992. – № 3. – С. 51–57.
14. Позиції громадян стосовно вступу України в НАТО : загальнонаціональне опитування Центру Разумкова [Текст] // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 7 (43). – С. 48–49.
15. Полторак В. П'ята влада, або Чи треба з усіх питань радитися з народом? [Текст] / В. Полторак // День. – 2003. – № 126 (четвер, 24 липня).
16. Полторак В. А. Социология общественного мнения : учебное пособие [Текст] / В. А. Полторак. – Киев ; Днепропетровск : Центр «СОЦИОПОЛИС» – Издательство «Арт-Пресс», 2000. – 264 с. ISBN 966-7355-78-0
17. Про воєнну доктрину України [Текст] : Указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 // Президентський вісник. – 2004. – № 14 (23 червня).
18. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 року № 2411–VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 160 (1 вересня).
19. Про основи національної безпеки України [Текст] : Закон України від 19 червня 2003 року № 964–IV // ВВРУ. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
20. Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО [Текст] : Постанова Верховної Ради України від 21.11.2002 року № 233–IV // ВВР. – 2002. – № 51. – Ст. 374.
21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 травня 2002 р. «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» [*Текст не для друку] : Указ Президента України від 8 липня 2002 р. № 627/2002.
22. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки [Електронний ресурс] / Г. Сащук. – Режим доступу : http://www.journ.univ. kiev.ua/trk/ publikacii/ satshuk_publ.php
23. Стефанчук У. Зміст поняття «громадська думка»: основні підходи до визначення та розуміння [Текст] / У. Стефанчук // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Львів, 2007. – Вип. 19. – С. 143–147.
24. Стратегія національної безпеки України [Текст] : Указ Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007 // http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=389&god=2007
25. Україна в координатах глобальної та європейської безпеки [Текст] // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 4 (115). – С. 4–5.

Рецензенти: Куташев І. В., д.політ.н., професор;
Сорока С. В., к.політ.н., доцент.

© Багмет М. О., Шатун В. Т., 2011

Стаття надійшла до редколегії 02.11.2011 р.